

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ

ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ

*Κύπρος, 1948
Η αρχή της οδύσσειας*

Ιστορικό μυθιστόρημα

ΚΕΔΡΟΣ

Ευάγγελος Μαυρουδής: *Το ταξίδι*

ISBN 978-960-04-5084-2

Βινιέτες: Σταυρούλα Βελισσαροπούλου
Υπεύθυνη Τμήματος Επιμέλειας-Διόρθωσης: Μαρία Σπανάκη
Επιμέλεια-Διόρθωση: Αναστασία Παπασταθοπούλου
Ηλεκτρονική σελιδοποίηση-διόρθωση: Νικολέττα Δουλάμη

© *Ευάγγελος Μαυρουδής, 2020*

© *Εκδόσεις Κέδρος, Α.Ε., 2020*

Κέδρος Εκδοτική Α.Ε.

Γ. Γενναδίου 3

Αθήνα 106 78

τηλ. 210 38 09 712-14 • φαξ 210 33 02 655

www.kedros.gr • www.facebook.com/kedros.gr

e-mail: books@kedros.gr

«πολλών δ' ανθρώπων ίδεν άστεα και νόον έγνω»

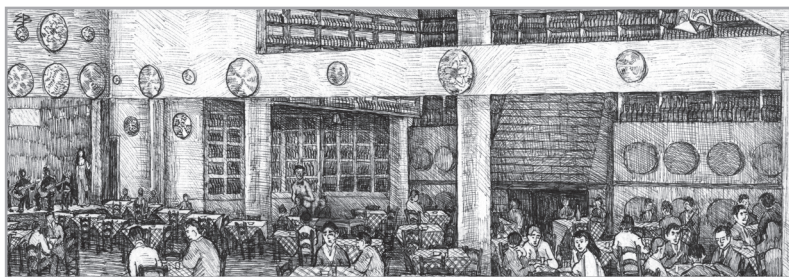
Όμηρος, *Οδύσσεια*, α, 4

«αν είναι αλήθεια πως αυτό είναι παραμύθι»

Γιώργος Σεφέρης, «Ελένη»,

Κύπρον, ου μ' εθέσπισεν – Ημερολόγιο Καταστρώματος, Γ'

Το ταξίδι είναι ιστορικό μυθιστόρημα. Στο παράρτημα στο τέλος του βιβλίου διευκρινίζεται ποιοι από τους χαρακτήρες του έργου είναι ιστορικά πρόσωπα και ποιοι δημιουργήματα της φαντασίας του συγγραφέα. Στις σημειώσεις γίνεται βιβλιογραφική πιστοποίηση των ευαίσθητων ή αμφιλεγόμενων ιστορικών γεγονότων με παραθέματα από βιβλία, άρθρα σε περιοδικά, σε εφημερίδες και σε ιστοσελίδες, δημοσιευμένα ή αδημοσίευτα αρχεία, καθώς και προφορικές μαρτυρίες. Εκεί διευκρινίζεται επίσης ποια γεγονότα αποτελούν εικασίες ή φανταστική σύλληψη του συγγραφέα ενώ, όπου κρίνεται αναγκαίο, παρουσιάζονται ανέκδοτα αρχεία, αποκαλυπτικά για τα ήθη και τους χαρακτήρες της εποχής.

α

Η αναζήτηση

Λευκωσία, Πέμπτη, 4 Αυγούστου 1977

1

Οι τροχί του αεροπλάνου άγγιξαν το έδαφος της Λάρνακας. Το αεροσκάφος αναπήδησε και έτρεξε επιβραδύνοντας στον διάδρομο. Οι επιβάτες γύρω μου άρχισαν να χειροκροτούν, αποκαλύπτοντας την κρυμμένη αγωνία τους. Ο άνθρωπος κατέκτησε τον αέρα, σιγουριά όμως νιώθει μόνο στη γη.

Την ίδια αγωνία ένιωθα κι εγώ, αν και για άλλους λόγους, πιο προσωπικούς. Δεν ήξερα αν η έρευνα, ή μάλλον η αναζήτηση που με είχε οδηγήσει εκεί, απροετοίμαστη και με απότομο ξεκίνημα, θα απέδιδε καρπούς. Ομολογώ, αισθανόμουν ταραγμένος.

Όπως αισθανόμουν μικρός όταν συνόδευα τη μητέρα μου και τον πατριό μου στις περιοδείες τους στην Ευρώπη. Ένιωθα την ίδια προσμονή που με κατέκλυζε όταν επισκεπτόμασταν τα σπίτια των μεγάλων μουσουργών και τα παιδικά μου πόδια ανέβαιναν τις κουραστικές ξύλινες σκάλες, που έτριζαν και μύριζαν βερνίκι ή το άρωμα της μητέρας μου. Την ίδια αναστάτωση που ένιωθα όταν έμπαινα στα δωμάτια με το πιάνο όπου ο

Βέρντι είχε συνθέσει την *Αίντα* ή ο Μότσαρτ είχε συλλάβει τον *Μαγικό Αυλό*.

Σε λίγο, γεμάτος από την ταραχή αυτή, θα πατούσα το χόμα του νησιού όπου είχε γίνει η δική μου σύλληψη, για να αναζητήσω την ταυτότητα του πατέρα μου. Η μητέρα μου με είχε κουβαλήσει στην κοιλιά της από την Κύπρο μέχρι το Ισραήλ, την πατρίδα όπου είχα γεννηθεί και την οποία υπηρετούσα. Ο πατριός μου, ο μαέστρος Αλφρέδο Βιτάλ, την είχε βοηθήσει να γίνει η μεγαλύτερη πριμαντόνα αυτής της χώρας.

Ο Αλφρέδο καταγόταν από την Κεφαλλονιά και ήταν ο πρώτος δάσκαλός της στην Πάτρα. Τότε ονομαζόταν Βιτάλης και δίδασκε πιάνο σ' εκείνη και στον αδελφό της όταν ήταν παιδιά. Εκείνος έπεισε τον πατέρα της, έναν από τους πλουσιότερους δικηγόρους της Πάτρας, να τη στείλει για σπουδές στη Βιέννη, απ' όπου αναγκάστηκε να επιστρέψει το 1938, όταν με την προσάρτηση της Αυστρίας άρχισαν να ισχύουν και εκεί οι νόμοι της Νυρεμβέργης.

Τον τελευταίο χρόνο της γερμανικής κατοχής ωστόσο οι ναζί συνέλαβαν όλους τους Εβραίους της Αχαΐας.¹ Η μητέρα μου και οι γονείς της συνελήφθησαν όταν επέστρεψαν στην Πάτρα από τα Μαζαΐκα, όπου κρύβονταν τον Δεκέμβρη του 1943, μετά τα γεγονότα των Καλαβρύτων, και μεταφέρθηκαν στο Μαουτχάουζεν. Τον αδελφό της, που τον είχαν στείλει για περισσότερη ασφάλεια στην Αθήνα, τον συνέλαβαν οι ναζί στην πρωτεύουσα και τον έστειλαν στο Άουσβιτς. Απ' όλη την οικογένεια, επέζησαν τελικά μόνο τα δύο παιδιά.

Όταν μετά τον πόλεμο γύρισαν στην Πάτρα, πήγαν στα Ψηλά Αλώνια, στο πατρικό τους σπίτι. Είδαν το αρχοντικό άδειο, χωρίς παράθυρα, μισογκρεμισμένο. Στο υποστατικό της αυλής έμεναν πρόσφυγες.

Το κλίμα στην πόλη ήταν εχθρικό για τα παιδιά. Ο πατέρας τους ήταν αριστερός και, αν είχε επιζήσει από το στρατόπεδο, θα

τον έτρωγαν οι συμμορίες των δωσίλογων που, και μετά τον πόλεμο, κυριαρχούσαν στην πόλη. Έμειναν για λίγο σε κάποιο εβραϊκό κοινόβιο και από εκεί επέστρεψαν στην Αθήνα και ακολούθησαν τους Εβραίους που πήγαιναν στην Παλαιστίνη.

Το καλοκαίρι του 1946 έφτασαν με πλοίο στη Χάιφα, αλλά οι Άγγλοι τους κράτησαν στο λιμάνι και τους μετέφεραν στην Αμμόχωστο. Εκεί τους έκλεισαν σε στρατόπεδα με αγκαθωτά συρματοπλέγματα και σκοπιές. Η μητέρα μου τότε ήταν είκοσι οχτώ χρονών.

Αυτή ακριβώς ήταν η ηλικία μου όταν προσγειωνόμουν στην Κύπρο. Είχα σπουδάσει Ιστορία στο Πανεπιστήμιο του Τελ Αβίβ, δούλευα ως δημοσιογράφος στην *Jerusalem Post* και εκείνη τη χρονιά ολοκλήρωνα τη διατριβή μου για την Joint,* την ιστορική Επιτροπή Συντονισμού και Διανομής. Επρόκειτο για τον σημαντικότερο οργανισμό ανακούφισης και βοήθειας των Εβραίων, που είχε ιδρυθεί στην Αμερική λίγο πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, και με το ταξίδι μου εκείνο θα είχα την ευκαιρία να συλλέξω πληροφορίες για τη δράση της στην Κύπρο από το 1946 μέχρι το 1949.

Ο επίσημος σκοπός του ταξιδιού μου ωστόσο ήταν δημοσιογραφικός. Η κηδεία του προέδρου Μακαρίου, που είχε φύγει μια μέρα πριν από τη ζωή. Η ειδοποίηση από την εφημερίδα ήταν τόσο ξαφνική και έπρεπε να φύγω τόσο γρήγορα, που πρόλαβα μόνο να κάνω ένα τηλεφώνημα στη μητέρα μου. Η αναστάτωση που ένιωθα δεν με βοήθησε να μετρήσω πόση ώρα έμεινε σιωπηλή όταν ανέφερα τον προορισμό μου, αλλά η σιωπή της πρόδιδε την αμηχανία της. Πριν κλείσει πάντως, μου ευχήθηκε καλό ταξίδι.

Δεν μιλούσαμε σχεδόν ποτέ για την Κύπρο. Όταν της είχα αναφέρει μάλιστα το θέμα της διδακτορικής μου διατριβής, είχε κάνει

* Joint (American Joint Distribution Committee, 1914): πολυεθνικός οργανισμός διανομής των Εβραίων, με δραστηριότητα σε περισσότερες από εβδομήντα χώρες.

μια γκριμάτσα απαξίωσης. Δεν ασχολήθηκε ούτε δευτερόλεπτο, ούτε τότε ούτε αργότερα. Ας είχε βιώματα, γνώσεις που μπορούσαν να με βοηθήσουν. Η Βηρυτός και η Κύπρος δεν είχαν συμπεριληφθεί ποτέ στις περιοδείες της.

Έτσι, τα μόνα που είχα στα χέρια μου από τη ζωή της στο νησί ήταν μια παλιά διαφήμιση και μια ανατυπωμένη φωτογραφία που της είχε στείλει η επίσης διάσημη συνάδελφός της Βέτα Ντίστλερ, φίλη της από εκείνη την εποχή. Ο φάκελος που την περιείχε παρέμενε κλειστός για χρόνια, και εντέλει τον είχα ανοίξει μόνος. Η φωτογραφία έδειχνε τέσσερις κοπέλες που χαμογελούσαν. Οι δύο ήταν καθιστές, η πρώτη γυρισμένη σ' ένα πιάνο, η δεύτερη με ένα ακορντεόν κρεμασμένο στο στήθος της. Οι άλλες δύο στέκονταν όρθιες. Η πρώτη αριστερά κρατούσε ένα βιολί και δίπλα της ακριβώς ήταν η μητέρα μου.

Η διαφήμιση ήταν για το κοσμικό κέντρο Αντωνάκης. Μια ολοσέλιδη ρεκλάμα σε έναν παλιό τουριστικό οδηγό της Κύπρου. Έγραφε ότι στο κέντρο εμφανιζόταν η Lina Matsas and her band.

2

Η εικόνα της μητέρας μου νέας, να τραγουδάει το *Amado mio*, ήταν η πρώτη που γεννήθηκε στο μυαλό μου μόλις μπήκα στο κοσμικό κέντρο Αντωνάκης και κάθισα σε ένα τραπέζι απέναντι από τη σκηνή. Με τα μάτια της φαντασίας μου την είδα να χορεύει ξυπόλητη νωχελικά, σαν άλλη Τζίλντα, όπως στο φιλμ η Ρίτα Χέιγουορθ.

Μικρός είχα στο δωμάτιό μου αφίσες και των δύο και χαίρομουν με τη ζήλια των φίλων μου, που τις μπερδευαν. Αργότερα όμως, όταν είχα συμπληρώσει πια τα δεκαοχτώ, ένας γιατρός που επισκέφθηκα για να με βοηθήσει με τις ημικρανίες μου, όταν του

μίλησα για τις αφίσες αυτές επέμενε ότι οι ημικρανίες οφείλονταν στο οιδιπόδειο σύμπλεγμα. Δεν ξαναζήτησα βοήθεια. Ντρεπόμουν ακόμη και να ζητήσω χάπια για τους πονοκεφάλους, που συνεχίζονταν. Ας μη με άφηναν να κοιμηθώ. Φοβόμουν πως όλοι θα καταλάβαιναν την αιτία τους.

Είδα πάλι τη μητέρα μου στο πάλκο, μισοκρυμμένη πίσω από μια σκούρα κόκκινη στρογγυλή κολόνα στην αριστερή πλευρά. Ένας κίτρινος προβολέας φώτιζε το γόνατό της, που πρόβαλλε ανεπαίσθητα από το χρυσό δαντελένιο σκίσιμο στο πλάι του σταμπωτού λουλουδάτου φορέματός της, σαν ηθοποιός που κοιτάει κρυφά ανάμεσα από τις κούντες. Για μια στιγμή χάθηκε ολόκληρη, λες και είχε σβήσει το φως, και μετά, να τη, εμφανίστηκε ξανά. Διέσχισε το πάλκο αποφεύγοντας χορευτικά τους μουσικούς της ορχήστρας μέσα σε μια θολή, γαλάζια ομίχλη. Η φωνή της, βελούδινη στο *Amado mio*, με έκανε να δακρυσώ.

Ήταν ακόμα μελαχρινή, όχι όπως μετά το ατύχημα, που είχε αφήσει τα μαλλιά της γκρίζα, ώσπου είχαν ασπρίσει εντελώς. Το μαύρο χρώμα των μαλλιών της ήταν υπερβολικά έντονο. Γυάλιζαν καθώς έπεφτε πάνω τους το φως. Το πρόσωπό της από μακριά έμοιαζε κατάλευκο. Τα χείλη της, κατακόκκινα, θύμιζαν κοράλλια. Τα δόντια της άστραφταν σαν μαργαριτάρια. Το βλέμμα της έλαμπε. Ήταν συγκινητικά όμορφη. Μια ζωγραφιά! Όσο όμως με πλησίαζε, φαινόταν τόσο απεγάδιαστη, τόσο ανέκφραστη, που θύμιζε μάσκα. Κι αυτό με πάγωνε.

Κατέβαινε τα δύο ξύλινα σκαλοπάτια στο πλάι του πάγκου και βάδιζε προς το μέρος μου. Έκλεισα τα μάτια, και ξαφνικά όλα χάθηκαν.

3

Ο γέρος σερβιτόρος του κέντρου Αντωνάκης πλησίασε κουτσαίνοντας ελαφρά. Έγερνε αριστερά, λες και τον βάραινε η μικρή λευκή πετσέτα που, διπλωμένη άψογα, κρεμόταν από το χέρι του. Τα μαλλιά του, μαύρα ακόμα, αν και αραιά λόγω της ηλικίας του, χτενισμένα προς τα πίσω, γυάλιζαν από την μπριγιαντίνη, και η μεγάλη μύτη του, έτσι όπως τον έβλεπα λοξά, θύμιζε φιγούρα του θεάτρου σκιών. Η εγκαρδιότητα στο βλέμμα του έμοιαζε πηγαία, μολονότι αρχικά, λόγω του χώρου, τη θεώρησα επαγγελματική.

Παρά την αυγουστιάτικη ζέστη, φορούσε γιλέκο με κόκκινα καρό και μαύρη σατέν φόδρα. Το μαγαζί, ευτυχώς, ήταν δροσερό και άδειο. Η μεσημεριάτικη κοσμοσυρροή περιοριζόταν στα τραπεζάκια που γέμιζαν τα στενά πεζοδρόμια της παλιάς πόλης. Ίσως να υπήρχε όμως κάποια εσωτερική αυλή στο πλάι, γιατί έβλεπα κίνηση στον διάδρομο. Η μεγάλη αίθουσα ωστόσο που εξυπηρετούσε ο γέρος ήταν εντελώς ήσυχη, επομένως απόλυτα κατάλληλη για τον σκοπό μου.

Παράγγειλα γεμιστά μόλις τα ανέφερε. Ο σερβιτόρος χαμογέλασε όταν του ζήτησα κουμανταρία, κι ας είχα πληροφορηθεί στην πρεσβεία ότι το μαγαζί πρόσφερε έτσι κι αλλιώς ένα κρύο ποτήρι από το γλυκόπιτο ντόπιο κρασί, μαζί με καρπούζι, ως επιδόρπιο.

Πίσω του, έτσι όπως στεκόταν όρθιος μπροστά μου, έβλεπα το πάλκο άδειο και κατασκότεινο. Το σκούρο κόκκινο τζουκ μποξ στο πλάι της ξύλινης πίστας που υπήρχε για χορό ήταν σβηστό. Τόσο λόγω της ώρας, αλλά κυρίως λόγω της ημέρας, αποκλειόταν να υπάρχει μουσικό πρόγραμμα, και οι καρέκλες της ορχήστρας, βαλμένες πρόχειρα η μία πάνω στην άλλη, σαν ακροβάτες που τους είχε πάρει ο ύπνος πάνω στο νούμερο, τόνιζαν το ανυπόστατο της φαντασίωσης. Οι πένθιμες κωδωνοκρουσίες μάλιστα που

ηχούσαν σε όλη τη Λευκωσία από το πρωί την έκαναν να φαντάζει ιερόσυλη.

«Δουλεύετε καιρό εδώ;» ρώτησα τον ηλικιωμένο άντρα όταν μου έφερε το φαγητό.

Μύριζε ωραία. Πρέπει να είχε μόλις βγει από τον φούρνο. Η γέμιση πρόβαλλε καβουρντισμένη από το ελαφρά ζαρωμένο καπάκι της ντομάτας. Ήταν λαχταριστά αρπαγμένη στις άκρες, δίπλα σε μια γυαλιστερή πράσινη πιπεριά και τέσσερις πατάτες που άχνιζαν.

«Από δεκαπέντε χρονών, νεαρέ», απάντησε γεμίζοντας το ποτήρι μου. «Από το 1936».

«Τόσο παλιά;» έκανα εντυπωσιασμένος.

«Δουλεύω με το αφεντικό από το πρώτο του μαγαζί, στην οδό Ερμού, λίγο παραπάνω. Εδώ ήρθαμε μετά τον πόλεμο. Ο κύριος Αντωνάκης είναι μερακλής. Το κοσμικό κέντρο φτιάχτηκε από τον διάσημο αρχιτέκτονα που έφτιαξε και το νοσοκομείο τής Λευκωσίας.² Έχουν περάσει μεγάλα ονόματα από δω», έδειξε με το κεφάλι το πάλκο.

«Και η κουζίνα του δεν πάει πίσω», είπα δοκιμάζοντας την ντομάτα. «Η γέμιση έχει σταφίδα και κουκουνάρι».

«Είσαι από την Αθήνα;»

«Η γιαγιά μου ήταν από την Πάτρα», απέφυγα την άμεση απάντηση. «Αλήθεια, θυμάστε μια τραγουδίστρια που δούλευε εδώ λίγο μετά τον πόλεμο; Το '47, '48;»

«Τη Λίνα Μάτσα», απάντησε αμέσως χωρίς να διστάσει.

«Ναι».

«Ωραία κοπέλα και καλή φωνή», έκανε νοσταλγικά. Τα μάτια του δεν εστίαζαν πια σ' εμένα. Ήταν φανερό ότι την έβλεπε κι εκείνος με τη φαντασία του. «Πού τη θυμήθηκες;» χαμογέλασε παραξενεμένος.

4

Ο γέρος σερβιτόρος γνώριζε τις επιτυχίες της μητέρας μου αφού του είχε φύγει από την Κύπρο. Δεν του φανέρωσα τη συγγένεια. Τον άφησα να νομίζει πως ήμουν θαυμαστής της. Τον ένιωσα να καμαρώνει που η μεγάλη ντίβα είχε περάσει κάποτε από εκεί.

«Άτυχη κοπέλα», είπε.

Εννοούσε το αυτοκινητιστικό δυστύχημα που είχε η μητέρα μου στην Αμερική το 1960. Παραλίγο να καεί τότε. Λένε ότι από εκεί εμπνεύστηκε τη σκηνή στον *Συμβιβασμό* ο Ηλίας Καζάν. Ο ήρωας, που τον ερμηνεύει ο Κερκ Ντάγκλας, καθώς προσπερνά ένα τεράστιο φορτηγό στρίβει απότομα το τιμόνι και σφηνώνει το αυτοκίνητό του, ένα λευκό κόνβερτιμπλ, κάτω από τις ρόδες του μεγαθήριου. Ο ελληνικής καταγωγής σκηνοθέτης διαπραγματευόταν τότε τη συμμετοχή της μητέρας μου στην κινηματογραφική μεταφορά του βιβλίου του Λέοντα Γιούρις *Η έξοδος*. Η ταινία θα γυριζόταν στο Ισραήλ και στην Κύπρο, αλλά λόγω του ατυχήματος η μητέρα μου αποκλείστηκε από το καστ. Και την ταινία γύρισε τελικά ο Ότο Πρέμινγκερ.

Ο λόγος ωστόσο που ο σερβιτόρος προθυμοποιήθηκε τόσο εύκολα να μιλήσει γι' αυτή δεν ήταν ούτε το ατύχημα, ούτε η φήμη που είχε αποκτήσει μέχρι τότε στην όπερα. Ήμουν σίγουρος ότι τη θυμόταν εξαιτίας όσων είχαν συμβεί εκείνο το μοιραίο απόγευμα του Οκτώβρη του 1948.

Είχαν άραγε σχέση με το ατύχημά της ή, για να το πω απερίφραστα, με την απόπειρα αυτοκτονίας της; Πάντα με έκαιγε το ερώτημα. Το πιο σοβαρό όμως, για μένα τουλάχιστον, ήταν άλλο: όταν συνέβησαν όλα αυτά, υπήρχα ή όχι μέσα στην κοιλιά της;

Όταν παντρεύτηκε στο Ισραήλ τον παλιό της δάσκαλο ήμουν πια τεσσάρων χρονών. Ο Αλφρέδο είχε επιζήσει από το στρατό-

πεδο του Μπέλζεν και είχε ταξιδέψει στην Παλαιστίνη πριν από εκείνη. Όταν έφτασε η μητέρα μου, εκείνος δούλευε ήδη δίπλα στη σιδηρά κυρία της Εθνικής Όπερας του Ισραήλ, τη μέτζο σοπράνο Έντις ντε Φιλίππε, η οποία είχε θυσιάσει την επιτυχημένη καριέρα της στην Αμερική για να υπηρετήσει το μελόδραμα στην πατρίδα μας.

Εκτός από ιμπρεσάριος και αργότερα σύζυγος για τη μητέρα μου, ο ασπρομάλλης Αλφρέδο υπήρξε πατρική φιγούρα για εκείνη.

Στοργικός και γλυκός, ύψωνε τον τόνο της φωνής του μόνο όταν έπρεπε να νικήσει το πείσμα της, αν και μέχρι τον θάνατό του το 1958 δεν είχαν καβγαδίσει ποτέ. Όταν πέθανε, στράβωσαν όλα. Η μητέρα μου, αντί να ακολουθήσει την Έντις στην καινούργια στέγη της Όπερας, στο παλιό κτίριο του κοινοβουλίου στην οδό Άλενμπι, με πήρε μαζί της στην Αμερική, όπου προσπάθησε να ξεκινήσει πάλι από την αρχή. Τότε ένιωσα πραγματικά ορφανός, μέχρι το ατύχημά της, που κινδύνεψα να μείνω εντελώς μόνος.

Για τον φυσικό μου πατέρα απέφευγε να μου μιλήσει. Όσο μεγάλωνα και ωριμάζα, τόσο με ξένιζε η αντίδρασή της όταν τη ρωτούσα γι' αυτόν. Γύριζε το κεφάλι αλλού και δεν απαντούσε. Όταν συνήλθε εντελώς μετά το ατύχημα, είχαμε επιστρέψει στο Ισραήλ. Εγώ είχα περάσει τα δώδεκα και αναρωτιόμουν γιατί δεν αποκάλυπτε το όνομα του πατέρα μου. Την αγαπούσα και τη θαύμαζα τόσο πολύ, που οποιαδήποτε απάντηση θα μεγάλωνε τη λατρεία μου για εκείνη.

Στην αρχή έλεγε διάφορα ψέματα. Τόσο παιδαριώδη, που πληγωνόμουν επειδή δεν σκαρφιζόταν κάτι πιο πιστευτό. Νόμιζα πως ο πατέρας μου ήταν ένας σημαντικός καλλιτέχνης ή κάποιος πλούσιος βιομήχανος, που δεν ήθελε να μοιραστώ την περιουσία του με τα άλλα παιδιά του. Ή, ίσως, ήταν πολιτικός και φοβόταν μήπως η αποκάλυψη έβλαπτε την καριέρα του.

Έτσι, έγινα επιθετικός στις παρέες. Αρπαζόμουν με τη λέξη μπάσταρδε ή τσογλάνι, ας μην απευθύνονταν σ' εμένα, ήμουν σίγουρος ότι κάποιος με απέφευγαν, και υπέφερα από πονοκεφάλους σχεδόν κάθε Σάββατο πριν πάω στη συναγωγή και όλη την εβδομάδα του Χανουκά.* Οι συμμαθητές μου με ειρωνεύονταν ότι είχα περίοδο, σαν τα κορίτσια.

Τρελαινόμουν. Θα μπορούσε να μου πει έστω ένα ψεύτικο όνομα. Μόνο γύρω στα δεκαοχτώ, όταν συνειδητοποίησα ότι το ατύχημα που παραλίγο να τη στείλει στον Άδη είχε σχέση μ' εκείνα που με έτρωγαν, τη συγχώρεσα. Εκείνη όμως; Φαινόταν πως δεν μπορούσε να συγχωρήσει.

Κοίταξα τον γέρο σερβιτόρο, που στεκόταν γέρνοντας ελαφρά από πάνω μου, και κούνησα το κεφάλι.

«Άτυχο νησί», είπα. «Άτυχη μέρα!»

5

Στο αεροδρόμιο της Λάρνακας, δύο ώρες πριν, τα πρόσωπα ήταν συννεφιασμένα. Τα επαγγελματικά χαμόγελα στα γκισέ και στους διαδρόμους ασυνήθιστα λιγοστά. Μόνο οι σκύλοι διατηρούσαν την αδιαφορία τους πίσω από τους κάδους στον δρόμο, όπου οι μύγες έψαχναν για καρπουζόφλουδες. Οι συκιές ανέδιδαν το καλοκαιρινό άρωμα της πατρίδας μου, μια πιπεράτη μυρωδιά, σαν μπαχάρι.

Ο ταξιτζής που με μετέφερε στη Λευκωσία, ένας γιγαντόσωμος σαραντάρης, διπλωμένος στα δύο για να μη χτυπά με το κε-

* Χανουκά: εβραϊκή γιορτή των Φώτων ή της Αφοσίωσης. Διαρκεί οχτώ νύχτες και οχτώ μέρες και ξεκινά από την 25η του μήνα Kislev (εβραϊκό ημερολόγιο), που αντιστοιχεί με το χρονικό διάστημα από τα τέλη Νοέμβρη μέχρι τα τέλη Δεκέμβρη του γρηγοριανού ημερολογίου.

φάλι του στον ουρανό του μικρού, πλην γρήγορου, Φίατ, ήταν κατηφής και αμίλητος. Καθώς αφήναμε το αεροδρόμιο ήθελα να ρωτήσω για το τζαμί με τον μιναρέ στην άκρη της λίμνης, που θύμιζε αλυκή. Αντανακλούσε τον ήλιο, περιτριγυρισμένο από κυπαρίσσια και φοίνικες. Το θέαμα ήταν ειδυλλιακό, αλλά το σκοτεινό βλέμμα του, όπως το έβλεπα στον καθρέφτη, δεν μου άφηνε περιθώρια. Είχε το παράθυρο ανοιχτό και κάπνιζε ασταμάτητα. Το μουστάκι του ήταν κίτρινο από τη νικοτίνη. Όταν σε μια στροφή φάνηκε για λίγο στο βάθος η Λευκωσία, είπα στα ελληνικά:

«Κανείς δεν το περίμενε. Δεν ήταν και τόσο γέρος».

«Είχε πάθει έμφραγμα τον περασμένο Μάρτη», απάντησε αμέσως, καταλαβαίνοντας ποιον εννοούσα. «Όλους θα μας φάει το ντέρτι», έδειξε με το κεφάλι προς την πρωτεύουσα και τον Πενταδάκτυλο.

«Κάπνιζε πολύ».

«Θα μας φάει το ντέρτι, σου είπα», γέλασε πικρά. «Τέτοιο χουνέρι από τους Τουρκαλάδες», έδειξε ξανά προς το βάθος. «Ξέρεις τι ξύλο έφαγα για τον αγώνα από τους Εγγλέζους; Για να έρθουν τώρα οι Τούρκοι και να πάρουν το μισό νησί;»

«Ήσουν στην ΕΟΚΑ;»*

«Δεκαεφτά χρονών δικάστηκα σε δώδεκα ραβδισμούς.³ Το ανώτερο που μπορούσαν. Επειδή αρνήθηκα να μιλήσω στην ανάκριση για το χαρτί που τάχα είχα καταπιεί όταν μ' έπιασαν. Δεν είχα καταπιεί τίποτα. Με είχε καρφώσει ένας με κουκούλα ότι μετέφερα μηνύματα της οργάνωσης με το ποδήλατο. Τον κατάλαβα όμως τον προδότη από τη φωνή. Ήμουν πράγματι αγγελιαφόρος, και τελικά τον βρήκαμε και τον περιποιθήκαμε. Με

* ΕΟΚΑ (Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών): από το 1955 μέχρι το 1959 αγωνίστηκε ένοπλα για την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.

κράτησαν στο κάστρο της Κερύνειας τέσσερις μήνες πριν δικαστώ».

«Πού σε χτύπησαν;» ρώτησα εντυπωσιασμένος.

«Στον κόλο», είπε θυμωμένος. «Με δίπλωσαν σε μια καρέκλα και με χτυπούσαν με μια βέργα από σημύδα. Λεπτή και τσουχτερή. Αλλά η ντροπή ήταν μεγαλύτερη από τον πόνο. Μια βδομάδα δεν μπορούσα να καθίσω. Ήταν οι πρώτες μέρες που είχαν στείλει τον Μακάριο εξορία».

«Πέρασε πολλά ο άνθρωπος».

«Μωρέ, τους έκανε άνω κάτω όλους. Ήταν άντρας πραγματικός».

Η σωτηρία του αρχιεπισκόπου από σφαίρες και βόμβες τρία χρόνια πριν τον έκανε να φαντάζει απρόσβλητος. Θυμήθηκα και άλλη μία απόπειρα εναντίον του, το 1970, όταν οι πολιτικοί εχθροί του είχαν ρίξει το ελικόπτερο που τον μετέφερε την ώρα που απογειωνόταν. Εκείνος όμως είχε γλιτώσει και τότε. Τον έβλεπα να κουβαλά μαζί με το καλυμμαύχι του και θεϊκή χάρη. Κανείς δεν περίμενε ότι θα έφευγε ξαφνικά, μέσα σε μια στιγμή.

Μόλις φτάσαμε στη Λευκωσία, άφησα τη βαλίτσα στο ξενοδοχείο και πήγα με τα πόδια στην πρεσβεία. Η πόλη, γεμάτη καινούργιες οικοδομές, ψήλωνε άναρχα κατηφορίζοντας προς τον νότο. Τα αυτοκίνητα έκαναν κάμποσες βόλτες μέχρι να βρουν να παρκάρουν.

Ο ακόλουθος Τύπου, κάθιδρος, δεν έκρυψε την περιέργειά του όταν, αφού παρέλαβα το τηλέτυπο με τις πρώτες οδηγίες από την εφημερίδα, τον ενημέρωσα ότι σκόπευα να γευματίσω στο κέντρο Αντωνάκης. Ο ανεμιστήρας με τα μεγάλα πτερύγια στην οροφή γύριζε ασταμάτητα. Η ζέστη ήταν απελπιστική, παρά τους δύο επιπλέον γαλάζιους φορητούς ανεμιστήρες. Ο ένας, ακουμπισμένος πάνω σε μια στοίβα βιβλίων στο γραφείο του, ανάγκαζε τον υπάλληλο να περνάει κάτω από το καλώδιο

για να μην τον ρίξει όταν σηκωνόταν. Ο άλλος έδειχνε πιο σίγουρος πάνω στα μεταλλικά ερμάρια απέναντι ακριβώς. Από τις ανοιχτές γυάλινες περσίδες των παραθύρων ανέβαινε η φασαρία του δρόμου.

Όταν τον ρώτησα, ο υπάλληλος μου έδειξε στον χάρτη τον καθεδρικό ναό του Αγίου Ιωάννη στην παλιά πόλη, όπου θα μετέφεραν τη σορό εντός της ημέρας για να εκτεθεί σε προσκύνημα. Η εκκλησία ήταν δίπλα στην Αρχιεπισκοπή, κοντά στην Πράσινη Γραμμή. Κάπου εκεί ήταν και το κέντρο του Αντωνάκη. Με τον κόκκινο μαρκαδόρο του σημάδεψε ακριβώς το σημείο.

Περπάτησα μέχρι τον προμαχώνα που όριζε τα όρια της παλιάς πόλης. Οι μαγαζάτορες ύψωναν μεσίστιες γαλανόλευκες ελληνικές σημαίες. Κάποιοι είχαν και τη σημαία της Κύπρου, με την πορτοκαλιά απεικόνιση του νησιού και τα δύο κλαδιά ελιάς χιαστί από κάτω. Από ένα σημείο και μετά τα περισσότερα μαγαζιά έδειχναν έρημα. Βιτρίνες σπασμένες, ρολά κατεβασμένα, τοίχοι γεμάτοι συνθήματα. Οι σοβάδες είχαν ακόμα σημάδια από σφαίρες.

Το οδόφραγμα από χοντρή κυματιστή λαμαρίνα εμφανίστηκε αναπάντεχα στη στροφή του δρόμου. Δίπλα το φυλάκιο της οδού Λήδρας, γαλανόλευκο, με σακιά άμμου, βαρέλια και παλιά λάστιχα αυτοκινήτων. Απέξω, δύο στρατιώτες πάνοπλοι. Παρά τη ζέστη, καθώς ο ήλιος έπεφτε πια κατακόρυφα, εξακολουθούσαν να φορούν κράνη και πλήρη εξάρτηση. Απέναντι βρισκόταν ένας μιναρές και η σημαία με το μισοφέγγαρο. Ο συνάδελφος των δύο στρατιωτών μέσα στο φυλάκιο παρακολουθούσε τους Τούρκους αδιάκοπα από τη σχισμή.

Είχα βρεθεί στην ίδια θέση άπειρες φορές, παρακολουθών και παρακολουθούμενος. Από μια σχισμή ως επί το πλείστον. Στο Γκολάν και στη Γάζα. Τα τελευταία χρόνια και στα Ιεροσόλυμα, και πάντοτε, με κράνος ή χωρίς, αναρωτιόμουν τι βάραινε περισ-

σότερο στο μυαλό μου. Η αγάπη για την πατρίδα ή το μίσος για τους εχθρούς της;

Ήταν το μόνο ερώτημα που με απασχολούσε όταν ήμουν με τη στολή. Το άλλο, που δεν έλεγε να φύγει απ' το μυαλό μου, τις ώρες εκείνες δεν με επισκεπτόταν ποτέ. Το χακί που φορούσα με προστάτευε από τις κατηγορίες που δεν έπαυα να προσάπτω στον εαυτό μου. Με τη στολή και με το όπλο στο χέρι δεν ήμουν ούτε μπάσταρδος ούτε τσόγλανος. Ήξερα πού ανήκα. Και αυτό εκείνες τις ώρες ήταν αρκετό.

6

Το όνομα του γέρου σερβιτόρου ήταν Μηνάς Σοφοκλέους. Καταγόταν από τα Κονιά, ένα χωριό έξω από την Πάφο. Απάντησε με ευγένεια στις ερωτήσεις μου, αλλά, όταν με είδε να συνεχίζω το φαγητό μου και τη δεύτερη φορά που με ρώτησε από πού ερχόμουν, ετοιμάστηκε να με αφήσει. Ήξερα πόσο ανεπιθύμητοι ήμασταν σ' έναν τόπο που ανεχόταν τους πιστολάδες της PLO,* αλλά χωρίς καθαρές κουβέντες δεν θα μάθαινα τίποτα. Αποκάλυψα λοιπόν τη χώρα προέλευσής μου.

Η αντίδρασή του ήταν αναπάντεχη. Κοντοστάθηκε και γύρισε προς το μέρος μου ξαφνιασμένος. Μισόκλεισε το δεξί του μάτι, σαν να με ζύγιζε. Το ύφος του ήταν φιλικό. Κατάλαβα ότι θα αναρωτιόταν για την ηλικία μου. Πράγματι. Με ρώτησε αν ήμουν από εκείνους που είχαν γεννηθεί στο νησί. Ήταν ολοφάνερα συγκινημένος.

Ξέρω ότι λίγοι θυμούνται πια την περιπέτεια των γονιών μας όταν τέλειωσε ο πόλεμος. Πενήντα χιλιάδες Εβραίοι πέρασαν

* PLO (Palestine Liberation Organization – Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης): ιδρύθηκε το 1964 και μέχρι το 1991 θεωρούνταν τρομοκρατική οργάνωση από το Ισραήλ.

εκείνη την εποχή από την Κύπρο, όπου έμειναν σε στρατόπεδα που είχαν κατασκευάσει επιτούτου οι Βρετανοί. Από τον Αύγουστο του 1946 μετέφεραν στο νησί όσους προσπαθούσαν να φτάσουν στην Παλαιστίνη, όπου από τις αρχές του αιώνα βρισκόταν ήδη αρκετοί συμπατριώτες μου.

Οι Άγγλοι, που κατείχαν την περιοχή μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, είχαν πει ότι θα τους επέτρεπαν να δημιουργήσουν εκεί μια πατρίδα. Παρά τις αντιδράσεις των Αράβων, που συνέχιζαν όμως να πουλούν γη, φτιάχνονταν κιμπούτς, χτίζονταν σχολεία και νοσοκομεία. Λίγο πριν από τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, υποχωρώντας στις διαμαρτυρίες των Αράβων, οι Βρετανοί είχαν βάλει όριο στον αριθμό των μεταναστών, αλλά, αναπόφευκτα, το Ολοκαύτωμα φούντωσε πάλι το ρεύμα. Μπροστά στην πίεση, τα δύο μεγάλα κόμματα της Αγγλίας υποσχέθηκαν προεκλογικά να αναστείλουν τον περιορισμό, αλλά οι Εργατικοί, που κέρδιζαν στις εκλογές, δεν τήρησαν την υπόσχεσή τους.

Οι Εβραίοι απάντησαν με τρομοκρατία και οι μυστικές υπηρεσίες των Βρετανών άρχισαν να διεισδύουν στις σιωνιστικές οργανώσεις για να τις χτυπήσουν από μέσα. Κυριότερος στόχος τους, τα καράβια της παράνομης μετανάστευσης. Άγγλοι πράκτορες τα βύθιζαν με εκρηκτικά. Στη Βενετία ανατίναξαν ολόκληρο ναυπηγείο.⁴

Το κύμα των μεταναστών όμως ήταν αδύνατον να ανακοπεί. Οι χιλιάδες που κατέφθαναν στην Παλαιστίνη ανέτρεπαν κάθε δυνατότητα οργάνωσης. Έτσι, οι Βρετανοί άρχισαν να στέλνουν τους μετανάστες στην Κύπρο.

Εξήγησα στον Μηνά ότι δεν είχα γεννηθεί εκεί, αλλά οι γονείς μου ήταν από τους πρώτους που είχαν πάει στο νησί και από τους τελευταίους που είχαν φύγει. Αυτό ήταν! Ο γέρος με κοίταξε στα μάτια, έστρεψε το κεφάλι γύρω γύρω, τράβηξε μια καρέκλα και κάθισε δίπλα μου.

«Την κουμανταρία την κερνά το μαγαζί», είπε.